

Rännakud. Maarjamaa laulud

148. hooaeg

LAVASTUS ON KINGITUS EESTI VABARIIGI 100. AASTAPÄEVAKS

EV100 SAJANDI LUGU „RÄNNAKUD.“ ON VANEMUISE TEATRI JA
SÕLTUMATU TANTSU LAVA ÜHINE TEEKOND KEELE JA KODUMAA MÖTTERUUMIS,
KOOSTÖÖPROJEKT EV100 TEATRISARJA SAJANDI LUGU RAAMES,
ESINDADES AASTAID 1920-30

RÄNNAKUD. MAARJAMAA LAULUD

SELLEST, MILLEST KEEL RÄÄGIB JA MILLEST INIMENE UNISTAB

ÜHES OSAS

TEKST JA LAVASTUS TIIT PALU

KOREOGRAAF RUSLAN STEPANOV

HELILOOJA KARA-LIS COVERDALE (KANADA)

LAVASTUSDRAMATURG DEIVI TUPPITS

KOSTÜÜMIKUNSTNIK MARE TOMMINGAS

LAVAKUNSTNIK SILVER VAHTRE

VALGUSKUNSTNIK MARGUS VAIGUR (TEATER ENDLA)

VIDEOKUNSTNIK CARMEN SELJAMAA

HELIMEISTER FELIKS KÜTT

TRUPP TÄNAB ABI EEST TARTU ÜLIKOOLI FONEETIKALABORIT
VIDEOKUJUNDUSES ON KASUTATUD MALLE LEISI JT. MAALE

ESIETENDUS 29. SEPTEMBRIL 2017 VANEMUISE VÄIKESES MAJAS

OSADES:

EMA KÜLLIKI SALDRE

POEG JAANUS TEPOMEES

NAINE, KES IGATSES ARMASTUST MARIKA BARABANŠTŠIKOVA

MEES, KES ON OTSUSTANUD VAIKIDA TIIT PALU

NAINE, KES KANNAB ENDAS PILTI PIRET LAURIMAA

MEES, KES TUNNEB LIIGA HÄSTI NEID SÕNU MARGUS JAANOVITS

SAJA-AASTANE NAINE MERLE JÄÄGER

MEES, KES POLE KAOTANUD USKU JUMALASSE REIMO SAGOR

JA TANTSIJAD

MARIA ENGEL — TARASINA MASI — YUKIKO YANAGI

SAYAKA NAGAHIRO — MIRELL SORK — ENDRO ROOSIMÄE

ALAIN DIVOUX — MATTEO TONOLO — ARCHIE SLADEN

WALTER ISAACSON — BRANDON ALEXANDER

HELIKUJUNDUSES ON KASUTATUD PIRJO JONASE, KARMEN PUISI JA SIMO BREEDE VOKAALI

ETENDUST JUHIB HELI ANNI

Henrik Visnapuu

MAARJAMAA LAULUD 8

Kuis oma viisi julgen laulda ma,

kui rahvas jälgib teisi nagu vari?

Mu südamen ja kätel sama veri,

mu süda siin, ei siit või lahkuda.

Kust tuleb laulikulle trots ja usk,

kui rahvas täidab võõra vere tahtmist,

kui näed ainult kasuks ahtmist,

siis laulu-lind on ainult valus tusk.

Kui magasid, mu maa, siis tahtsin ma,

et surmaunest virutaks sind kahur.

Poolunisena oled tuim ja pahur.

Kui Kalev noorim tahad magada.

Su järvikud ja vaarad, metsaniit,

neist tuleb tuge minu südamelle.

Ja mina laulan looten sellest sulle:

mu süda siin ja ma ei lahku siit.

(1927)

HÄRRA VESKI INTONATSIOONID

Tiit Palu

Eelmise sajandi alguse moodsaimaks teaduseks oli foneetika, mis uuris inimehõnet kui heli. Iga nooruk unistas foneetiku kutsest või siis vähemalt võimalusest kordki elus fonograafi sisse rääkida. Kõik näis võimalik: inimese häält sai nüüd salvestada ja taas esitada, analüüsida, parandada ja täiustada.

Sellel teemal kirjutas George Bernard Shaw näidendi „Pygmalion“, mille esmaettekannet oli 1913. aastal. Õige varsti mängiti seda juba Vanemuise laval. Shaw' näidendis õpetab foneetikaprofessor Henry Higgins neiu Eliza Doolittle'ile õiget hääldust ja sinna juurde paljut muudki elus tarvilikku.

Esimeses maailmasõjas sõdis sada tuhat eestlast tsaariarmees. Krasnojarski polgus teeninud 22 eesti soost sõdurit sattusid 1914. aastal Saksamaale vangilaagrisse, kus Kuninglik Preisi Fonograafiakomisjon neid oma seadmetega juba ees ootas. Kogutud materjal ununes ajavagudesse, kuni muusikateadlane Jaan Ross need vaharullid 2006. aastal Berliini arhiivist taas leidis. Seal on erinevaid keele- ja murdenäiteid, laulujoru, lõike piiblist ning ka tempokas, rõõmus ja paljuhäälnel „Mu isamaa, mu õnn ja rõõm...“ .

Keel oli tulipunktis. Kiiresti muutuv maailm vajab uut keelt, uusi sõnu, uusi lähenemisviise. Keelemeestel oli siis palju tegemist ja kõva lööki. Eesti keele suurimad unistajad ja kujundajad

olid Johannes Aavik ja Johannes Voldemar Veski. Nende põhimõtted olid erinevad, kuid põld oli toona veel lai ja ruumi jagus esialgu kõigile.

Eesti teatrite sajandit uurivas projektis sai Vanemuisele kümnend 1920-1930. Otsisime teemat, mis hõlmaks lisaks 1920ndate Eesti teemadele ka Tartut ja ülikooli. Jõudsime keeleuuduseni, mis sai õige hoo sisse eestikeelse ülikooli loomisega 1. detsembril 1919.

Eesti Vabariigis sai eesti keelest riigi toimimise ja teaduse tegemise keel. Varem olid teaduskeelteks ladina, saksa ja vene keel. Järgneva kümne aasta jooksul toimus tohutult võimas, täiesti süsteemne ja maailma muutev töö eesti keele kallal, mille tulemused viidi ka ellu. Loodi see keel, mida kasutame täna.

1920ndatel loodi keelekomisjonides kümneid tuhandeid uusi sõnu ja mõisteid meile täna igapäevaseks saanud nähtuste kirjeldamiseks. See oli otsekui uue universumi sünd, plahvatus kõikidesse suundadesse ühekorraga. Eesti keelest sai keel, milles võis filosoferida, taimi ja selgrootuid uurida, suhelda omavahel kui tahes peentest ja peenikestest asjadest.

Ülikoolitöö nõudis tungivalt eestikeelseid oskussõnu, mis kataks valdkondi, kuid võimaldaks suhelda ka erialade vahel. See eeldas terviklikku lähenemist, et keel ei killuneks. Ühendavaks lüliliksi sai Tartu Ülikooli eesti keele lektor Johannes Voldemar Veski.

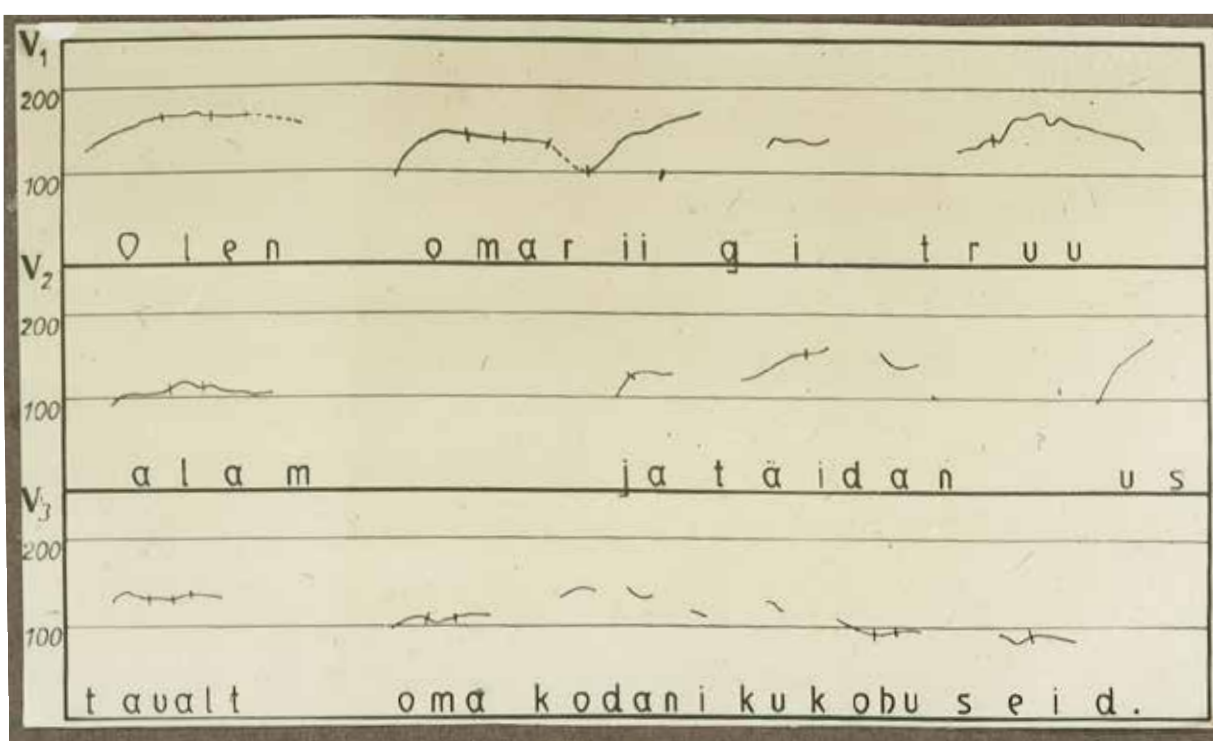
Esimesed keelekomisjonid tulid kokku jaanuaris 1920. Algas kümnendi kestnud töö. Võtame näiteks arstiteaduse – kuni 1929. aastani peeti 404 koosolekut, mis kestsid kokku 868 tundi. Nende tulemusena võeti kasutusele umbes 10 000 arstiteaduslikku oskussõna.

Kuid oskussõnu vajati ka kõigis muudes eluvaldkondades: maateadus, zooloogia, botaanika, raamatukogundus, filosoofia, kunstiteadus, võimlemine, sõjandus, matemaatika, õigusteadus, agronoomia, maaparandus, loomakasvatuse, taimekaitse, metsandus, tehnika, keemia, fotograafia, ajalugu, usuteadus, keeleteadus, loomaarstiteadus, kirjandusteadus, muusika, aiandus jne.

Johannes Voldemar Veski osales kõigil toimunud 3192 oskussõnade komisjoni istungil, mis kestsid kokku 7120 tundi. See on peaaegu katkematu aasta; aga lisaks sellele ettevalmistav töö! Veski leidis aega anda nõu keelekõnustusel ja hääldamisel ka Vanemuise näitlejatele.

Veski enda hinnangul loodi ülikooli keelekomisjonides tema osalusel kokku umbes 130 000 terminit, millest pooled läksid aktiivsesse kasutusse. Ilmus 36 oskussõnastikku.

Keel kirjeldab asju ja seoseid nende vahel. Iga asi vajab nime, sest midu pole võimalik temast

JOONISEL: J. V. VESKI INTONATSIOONIKURVID TEMA ÕELDUD LAUSES, TARTU ÜLIKOOI FONEETIKALABOR (UMB 1930NDATEL AASTATEL). TEMA POOLT ÕELDUD LAUSE OLI: „OLEN OMA RIIGI TRUU ALAM JA TÄIDAN USTAVALT OMA KODANIKUKOHUSEID.“

mõelda ja teda märgatagi. Sõnad on nimed, mis täidavad ruumi meie ümber, muudavad selle ruumi meile arusaadavaks ja koduseks. Eestlase kodu on ruumis, milles ta saab toimetada mõeldes ja rääkides eesti keeles.

Maarjamaa laulud on lavastus keelest. Selles lavastuses on sõnu ja vaikust, hääli ja kehasid. Me ei keskendu keele või keele loomise ajaloole (sellest võib soovi korral lugeda artikleid ja monograafiaid), vaid keelele kui suhtlemise ja mõtestamise vahendile. Vahel juhtub, et keel segab, eksitab, juhib valele teele. Keel võib olla sõber ja vaenlane, oskaja käes nii tööriist kui relv.

Meie rahvusvaheline lavastusgrupp on erineva keelekogemusega, kus lisaks eesti emakeelele on veel mitu emakeelt, millest igaüks on ilus suur terviklik maailm. Igal keelel on oma lugu. Iga keel on ilus, veetlevalt täiuslik ning pidevas muutuses.

Igaüks meist loob emakeelt kasutades oma maailma. See on kerge ja raske töö, mis ei saa hetkekski katkeda.

Keel on meie vahel. Keel eristab ja ühendab meid.

LUDWIG WITTGENSTEIN

Pilt hoidis meid vangis. Ja me ei saanud vabaks, sest see pilt oli kätketud meie keelde ja keel näis teda meile vaid halastamatult kordavat.

*

Kui ma räägin keelest (sõnast, lausest jne), siis ma pean rääkima igapäevakeelt. Võib-olla on see keel selle jaoks, mida me öelda tahame, liiga jäme, materiaalne? Ja kuidas siis luuaksegi teistsugune keel? - Ja kui kummaline, et meil siis oma keelega üldse on midagi peale hakata!

Juba see, et ma oma selgitustes keele kohta pean rakendama täiskeelt (mitte ettevalmistavat, esialgset keelt) näitab, et ma saan keelest rääkides teatada üksnes väliseid asju. /---/

Õeldakse, et asi pole sõnas, vaid selle tähenduses, ja sealjuures mõeldakse tähendusest nagu mingist sõnalaadsest asjast, olgugi et teda peetakse sõnast erinevaks. Siin on sõna, seal tähendus. Raha ja lehm, kelle selle eest saab osta.

*

Kuidas ma saan siis veel üritada keele abil valuväljenduse ja valu vahele astuda?

*

Sõnad, millega ma oma mälestusi väljendan, on minu mälestusreaktsioon.

*

Küsimus mõtte järele. Võrdle:

„Sellel lausel on mõte.“ - „Milline?“

„See sõnarida on lause.“ - „Milline?“

*

Grammatika ei ütle, kuidas keel peab olema ehitatud, et ta täidaks oma otstarbe, mõjuks inimestele sel ja sel viisil. Ta vaid kirjeldab märkide tarvitamist, jättes selle igasuguse seletuseta.

(1945)

Saksa keelest tõlkinud Andres Luure

Kara-Lis Coverdale, eesti juurtega Kanada helilooja, muusik ja produtsent, on sündinud Hamiltonis. Eelkõige on ta tuntud kui elektroonilise muusika viljeleja, kuid on loonud teoseid ka klaverile ja orelile, sageli miksides omavahel klassikalist helikeelt uue muusika väljendusvahenditega.

Alustanud klaveriõpingutega viiendast eluaastast, komponeeris ta esimesed heliteosed enne kümneaastaseks saamist. Õppis Lääne-Ontario ülikoolis klaverit, kompositsiooni ja musikoloogiat. Õpingute ajal avastas enda jaoks digitaalse tehnoloogia võimalused ja keskendus siitpeale elektronmuusika loomisele.

Kuna alates 13ndast eluaastast on Kara-Lis töötanud organistina erinevates kirikutes, leidub tema heliloomingus ka sakraalmuusika mõjutusi. Hetkel tegutseb ta Montreali Eesti Jaani kirikus organisti ning muusikalise juhina.

Kara-Lisi muusikat on mõjutanud ka eesti koori- ning rahvamuusika. Tema vanavanemad on sündinud Eestis ning emigreerusid pärast sõda, esialgu lühemaks ajaks Rootsi, 1953. aastal jäid nad paikseks Kanadas. Kara-Lis külastas Eestit esmakordselt 1994. aastal, olles siis 8-aastane.

Kara-Lisi koostööpartnerite hulka kuuluvad elektronmuusik Tim Hecker, digimuusik LVV ning kirjanik Kara Crabb. Ta on välja andnud kolm albumit: *A 480* (2014, Constellation Tatsu), *Aftertouches* (2015, Sacred Phrases), *Sirens* (2014, Umor Rex).

Ruslan Stepanov (1980) on Valgas sündinud Eesti tantsija ja koreograaf. Lõpetas 2002. aastal TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia tantsija ja koreograafina ning alustas samast aastast tööd Vanemuise teatris balletiartistina, tegutsedes ka koreograafina. Olulisemad lavastused: „Anathema” (2005), „Kevade” (2009), „Carrmen!” (2012, Eesti Teatriliidu parima tantsulavastuse auhind). Osalenud tantsufilmis „Teine” (2005). 2012 - 2014 elas ja töötas Saksamaal Görlitzis, kus oli trupi *Wee Dance Company* tantsija. Alates 2014. aastast tegutsenud vabakutselise tantsijana Berliinis. Tema lavastusi on näidatud mitmetel rahvusvahelistel festivalidel.

Deivi Tuppits (1989) on pärit Mustveest. 2012. aastal kaitses Tartu Ülikoolis bakalaureusekraadi kirjanduse ja kultuuriteaduste alal, teemaks „Hommikuteater – mõjud ja panus Eesti teatrilukku“, 2015. aastal samas magistr kraadi teatriteaduse alal teemaga „Vaino Vahingu subjektsus ja autopsühograafia näidendite „Potteri lõpp“, „Suvekool“, „Testament“ ning „Mees, kes ei mahu kivile“ näitel“. Avaldanud teatrikriitikat väljaannetes „Teater. Muusika. Kino“, „Sirp“, „Eesti Päevaleht“, „Tartu Postimees“ jm

Alates 2015 töötab Vanemuise teatri reklaamijuhina. Esinenud luule- ja fotograafianäitusega „BLUES“ (koostöös Vanemuise teatri balletiartist Matthieu Quincy'ga, 2016). Lavastusdramaturgina debüteeris Reimo Sagori autorilavastuse „AK-47“ juures (2017).

EESTI KEELE ARENGUST 1920. AASTATEL

Eesti Vabariik kuulutati välja 1918. aasta veebruaris. Esimest korda räägiti eesti keelest kui riigikeelest 1919. aasta 4. juunil vastu võetud eelkonstitutsioonilises aktis „Eesti Vabariigi valitsemise ajutine kord“. Lisaks eesti keelele riigikeele staatuse sätestamisele anti selle dokumendiga vähemusrahvustele tagatised oma keele kasutamisel. 1920. aastal võeti vastu Eesti Vabariigi põhiseadus, mis sätestas eesti keele kui riigikeele staatuse ning määras kindlaks vähemuskeelte kasutamise tingimused ja korra.

Lõpliku õigusliku tunnustuse sai riigikeel Asutava Kogu poolt 20. detsembril 1919. aastal vastu võetud „Eesti wabariigi walitsemise ajutises korras“, mida võib käsitleda Eesti esimese, ajutise põhiseadusena. Selle § 3 kõlab järgmiselt: „Eesti wabariigi riigikeeleks on Eesti keel. Neis kohtades, kus elanikkude enamus on mitte Eesti, waid kohalikul vähemusrahwusel, wõib kohaliku omawalitsusasutuste asjaajamise keeleks olla selle vähemus-rahwuse keel, kusjuures igaühel õigus on neis asutustes riigikeelt tarwitada. Kohalikud omawalitsusasutused, kus vähemus-rahwuse keel tarwitusel on, peawad riigikeelt tarwitama omas läbikäimises riikliste asutustega, kui ka 163 nende teiste omawalitsusasutustega, kus mitte sama vähemus-rahwuse keel tarwitusel ei ole. Kohalikkudest vähemus-rahwustest kodanikkudel on õigus riiklistesse keskasutustesse kirjalikult omas keeles pöörata. Wähemus-rahwuste keelte tarwitamine kohtu ja kohalikkudes riiklistes asutustes määratakse ligemalt eriseadustes.“

Eesti keel riigikeele funktsioonis tingis pakilise vajaduse omakeelse terminoloogia uuendamiseks. Hakkasid ilmuma eri valdkondi hõlmavad oskussõnastikud, mis koondasid uut omakeelset terminoloogiat. Esimesena võeti käsile sõjanduse valdkond ning 1918. aastal ilmus 32-leheküljeline „Eesti Kamandu sõnad“. Teised alad, mille sõnavara arendamiseks loodi terminoloogiakomisjonid, olid näiteks botaanika, õigusteadus, geograafia, põllumajandus, arstiteadus, filosoofia, metsandus ja zooloogia. Terminoloogilise töö koordineerijaks ning eesti oskuskeele juhtivaks arendajaks tõusis Johannes Voldemar Veski.

1. detsembril 1919. aastal avati piduliku aktusega Tartu ülikool eesti rahvusülikoolina, mille õppekeelena seati sisse eesti keel. Esimest korda kutsuti ellu eesti keele professor (seni oli olemas vaid eesti keele lektori ametikoht), esimeseks professoriks määrati Jaan Jõgever. 1922. aastal kaitsi Tartu ülikoolis esimene eesti keele alane magistr töö, Oskar Looritsa „Kõpu murde häälikutelugu“, 1924 kaitsi esimest eesti keelt käsitlevat doktoriväitekirja, Albert (hiljem Andrus) Saareste uurimust „Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes“.

1920. aastal asutati läänemeresoome keelte professori, soomlasest estofiili Lauri Kettuse algatusel Tartus Akadeemiline Emakeele Selts, mis 1922. aastal tegi algust eesti murrete süstemaatilise kogumisega. Samal aastal alustab seltsi algatusel ilmumist ka esimene keeleteaduslik ajakiri „Eesti Keel“.

1924. aastal ilmus Eesti Kirjanduse Seltsi väljaandena Lauri Kettuse „Lauseliikmed eesti keeles“, mida võib pidada esimeseks põhjalikumaks tööks eesti keele süntaksi alal.

1918. aastal oli ilmunud Eesti Kirjanduse Seltsi eestvõttel koostatud „Eesti keele õigekirjutuse sõnaraamat“, kuid eesti keele hoogne areng ja muutumine tingisid juba uue teose loomist. Seetõttu ilmus 1925 - 1937 Johannes Voldemar Veski ja Elmar Muugi (ning erinevate kaasautorite abil) koostatud „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu“ kolm köidet, mis kokku sisaldavad enam kui 130 000 märksõna.

Akadeemilise Emakeele Seltsi otsusega 29. novembrist 1929 sai alguse uus elukutse: keeleteoimetaja.

Kahe maailmasõja vahelisel ajajärgul, eriti aga selle alguses, oli eesti keelehooldes märgata nelja põhivoolu: uuenduslikku (Johannes Aavik), reeglipärasust taotlevat (Johannes Voldemar Veski), keele loomulikku arengut pooldavat (Jaan Jõgever, Kaarel Leetberg) ja demokraatlikku (Andrus Saareste).

Allikad: Raimo Raag, *Talurahvakeelest riigikeeleks, 2008*

Andrus Saareste, *Kaunis emakeel, 2006*

basipetaalne 221
bikollateraalne 270
bilateraalne 271
bisümmeetriline 276

D.

Dekstriin 417
dekstroos 418
denitriifikatsioon 415
dermatogeen 416
diagramm 419
diakinees 420
diarhne 421
diastaas 422
diaster 423
differents(eer)umine 427
differents(eer)umine, kudede (koe) 805
diffusioon 429
diffusiooniliikumine 430
diffusiooniprotsess 431
dihhogaamia 424
dikliinne 798
dikliinsus 799
diosmoos 435
diosmootne 436
diploidne 439
disahhariid 441
dispergeeritud süsteem 443
dispireem 445
divergents 446
divergentsnurk 447
dominants 455
druus 473

E.

Ebanormaalne 20
ebapea 1692
ebasarikas 1513, 2011
ebasarikjas 2012
ebatelg 1955
eba-vahesein 1690
ebavili 1694
edasiliikumine 2119
edasiliikumiselund 671
edasiliikumisorgan 671
ede 828
edendama 663
edendamine 664
edendus 664
eel-emasus 1559
eel-isasus 1554
eelleht 1553
elloode 1549
eelpuhkus 2105
eeskamber 2103
efarmoos 555
chitis 229
eht 491
ehtne 491

eksarhne 577
eksiin 578
ekskreet 579
eksodermis 582
eksogeen- 583
eksogeenne 583
eksospor 585
ekstrakt 586
ekstorsne 587
ekstsentriline 588
ektotroofne 523
ekvimolekulaarne 51
elastsus 524
elliptiline 525
eluase 1202
eluavaldu 1196
eluga 1198
elukestus 1198
elukoht 1201
elund 1399
elund, vegetatiivne 2055
elundiõpetus 1402
elunähtus 1199
elutegevus 1203
elutingimus 1197
eluvorm 1200
emakakael 832
emakas 1898
emakasuu 1346
emakkond 848
emane 2139
emarakk 1329
emas- 2139
emataim 1328
ematelg 1326
embrüokott 529
embrüo(n) 526
embrüonaalne 527
endarhne 533
endemism 535
endodermis 537
endogeen- 538
endogeenne 538
endosperm 540
endospor 541
endotroofne 542
energia 545
entomofiiline 549
entomofiilsus 550
en(t)süüm 554
eos 1846
eosekott 147
eospesa 1845
epibleem 556
epidermis 557
epifüll 561
epifüt 562
epikotüülne 560
epiteem 563
eralduskiht 2001
eralduskude 24

eramajuse-õpetus 205
erepsiin 568
erikaelsus 904
erik-ühtimine 902
erikülgne 464
erikülgsus 465
erilehisus 97, 903
erinemine, kudede (koe) 805
eristoituja 905
eristumine 427
erisugune 2034
eritamine 581
eritav 28
eritis 579
eritus 581
erituskude 193, 580
erütrodekstriin 572
esi- 1545
esi-alkude 1276
esi-imikas 1542
esijärgune 1545
esik 1544
esileht 1546
esimeristeem 1276
esimähk 1550
esinemine 2104
esiniin 1560
esipuu 1563
esma- 1545
etioteerima 575
etioteeruma 575
etioteeruline 574

F.

Faas 1480
faas, hajunud 1481
faatsies 593
faktor 599
fanerofüt 1478
fanerogaam 1477
fanerogaamne 1476
fastsikulaar- 610
felloidkude 1482
fenoloogia 1479
floem 1483
floemiparenhüüm 1484
floemi-tülbkude 1484
floora 648
floristika 653
formatiivne 668
fotosüntees 1487
fruktoos 702
funikul 1334
funktsionaalne 711
fükoerütriin 1488
fülloklaad 1490
füllood 1489
fülogeenia 1491
füsioloogia 1495
fütiin 1497

Eeskätt peab ühiskeel taotlema selektiivset s i r g j o n e l i s u s t: ta ei saa endasse haarata igasuguste murrete erinevaid grammatikaid ega morfoloogiliselt eranditerohket sõnaehitust, ka ei pea ta üldkehtivusele aitama ainuüksi mingi kolga või üksikisiku juhuliselt kätteõpitud keelt, vaid teda tuleb korraldada sobiva ainese valimise teel, üldreeglistavalt, hoidudes rohkeist erandeist. Teiseks peab see keel omama o t s t a r b e k o h a s u s t; selleks aitavad kaasa muuseas vormide mõistetabavus ning lühedus, võimalikult kindlapiiriline tähendustäpsus ja sõna ainutähenduselisus. /---/ Kogu korraldustööd juhtigu m a i t s e k u s ja võõrsilt valitava ainese k o o s k ö l a s t u s ning ü h t e s o b i t u s meie keeleliseks substaadiks kujunenud põhialustega.

Johannes Voldemar Veski, 1933

Kokkuvõtvalt võib tõdeda, eesti keele käekäik 21. sajandi alguses annab tunnistust, et tegemist on elujõulise ja arenemisvõimelise keelega, mille staatuse, korpuse ja hariduse planeerimisega tegeldakse riiklikul tasandil. Miljon emakeelset kõnelejat ja lisaks veel paarsada tuhat neid, kes kasutavad sageli eesti keelt kas teise keelena või võõrkeelena on igati arvestatava suurusega kasutajaskond. Seni püsib eesti keel ka kõigis võimalikes kasutusvaldkondades, teenides inimesi, riiki ja ühiskonda nii instrumendina, ühiskonna sidustajana kui ka kuluturimälu kandjana. Teatud ohu märgid ilmnevad siiski eesti keele järjest väiksemas kasutuses teaduse keelena. Kui kõrghariduses aga jätkub endiselt eestikeelse õppe valdav domineerimine ja eestikeelsete õppekavade pakkumine kõigil erialadel, on sel moel võimalik tasakaalustada rahvusvahelisele auditoriumile suunatud teadustulemuste publitseerimise paratamatut ingliskeelsust ja vältida mõne eriala täielikku kadumist eestikeelsest kultuuriruumist.

Birute Klaas-Lang, Eesti keele käekäik 21. saj alguses

Henrik Visnapuu

ELAGU UUS PAATOS! Kaaos on suur. Maailma asjad on segi paisat. Revolutsioonilise ootamatusega tõusevad asjad kaaosest, tõusevad uued nimed ja uued vormid. Uus revolutsiooniline generatsioon on tulnud uue usu ja tahtmisega. Vana generatsioon on väsinud ja tahab puhata.

Kaaos on suur. Revolutsioon ja sõda on selle ka väliselt tipule viinud. /---/

Surnud on need, kes ei näe uut usku ja uut paatost, millega kogu ilm kisub välja kaaosest uued ühiskonna vormid.

TAGASI ELLU! ELAGU OMAPÄIVNE JA SEE, MIS TULEB! Minevikus on uni. Ilmaruumis on külm.

Koguteosesest "Looming Esimene", 1920

Teatrijuht Toomas Peterson

Draamajuht Tiit Palu

Muusikajuht Paul Mägi

Balletijuht Mare Tommingas

Lavastusala juht Rait Randoja

Pealavameister Rello Lääts

Lavatehniline ala Kaupo Jalas, Taivo Pöder,

Urmas Poom, Jüri Urbel, Tanel Pärn

Dekoratsiooniala Marika Raudam, Mait Sarap, Innari Toome, Ain Austa,

Andres Lindok, Katrin Nigumann, Leenamari Pirn, Terje Kiho, Sirje Kolpakova,
Armin Luik, Aleksander Karzubov, Indrek Ots, Mart Raja, Tarvo Vassil, Eino Reinapu

Jumestusala Anne-Ly Soo, Erle Vannus, Vikoria Rüster, Kairi Laur

Kostüümiala Ivika Jõesaar, Irina Medvedeva, Ruth Rehme-Rähni, Külli Kukk, Edith Ütt,
Ljubov Guzun, Ivi Vels, Heli Kruuse, Luule Luht, Tia Nuka, Kaire Arujõe, Valentina Kalvik,
Inkeri Orasmaa, Daisy Tiikoja, Elli Nöps, Kertu Lepasaar, Marit Reinmets, Olga Vilgats,
Natalja Malinen, Juta Reben, Toomas Vihermäe, Malle Värno, Henn Laidvee

Riietusala Raina Varep, Kai Vahter

Valgustusala Andres Sarv, Imbi Mälk, Raul Telliskivi

Heliala Andres Tirmaste, Toivo Tenno, Juho Porila, Andreas Kangur

Kavalehe koostanud Sven Karja, **kujundanud** Katrin Kelpman

Kavalehe fotod Sohvi Viik (STL) ja Heikki Leis (Vanemuine)

Viimseni lihvitud liikumine...

 kinema

Innovation
that excites

UUS NISSAN PULSAR

UUS AUTO, UUS KOGEMUS. TÄIUSLIK KAASLANE.

UUS NISSAN PULSAR

See on nii seest kui väljast dünaamiline auto. Kõige ruumikam salong oma klassis ja palju uuenduslikku varustust teevad perega reisimise väga mugavaks. Vaikne ja kergesti manööverdatav Nissan PULSAR on sinu jaoks nagu loodud.

**NÜÜD EI TASU VÄHEMAGA LEPPIDA.
UUS NISSAN PULSAR PANEB SUL PULSI LÖÖMA.**

BRONEERI PROOVISÕIT JUBA TÄNA!

autospirit

Autospirit Tartu OÜ

Turu 47, Tartu
tel 734 1422
www.autospirit.ee

NISSANI OMANIK, LIITUGE
BOONUSPROGRAMMIGA!

YOU+ NISSAN

KASULIK SULLE JA SINU AUTOLE NISSAN.EE/YOU+

Piltidel on illustreeriv tähendus. Nissan Pulsari keskmine kütusekulu on 3,6 – 5,1 l/100 km, CO₂ emissioon 94 – 119 g/km.

ALTIA
EESTI

Eritähtselt hetkelele

LARSEN

COGNAC

TÕELISE
SEIKLEJA VALIK

PRODUIT DE
FRANCE
www.cognac-larsen.fr

TÄHELEPANU! TEGEMIST ON ALKOHOLIGA. ALKOHOL VÕIB KAHJUSTADA TEIE TERVIST.

Tere tulemast Vanemuise teatrisse!

Uued hooajal 2017/2018

Faust Sweeney Todd

Guugelmugelpunktkomm

Beatrice Teineteiseta

Mees, kes teadis ussisõnu

Naksitrallid Kalevipoeg

Viini veri Kinolina kangelane

Härra Biedermann ja tulesüütajad

Hüljatud Medeia

Rännakud. Maarjamaa laulud

Emakeelne kultuur on hindamatu väärtus.

30. detsembril 2006 asutasime Vanemuise Fondi, et hoida ja toetada Eesti teatrikunsti.
Lubame hea seista fondi käekäigu eest

Olga Aasav, Kalev Kase, Mart Avarmaa, Tartu linn

Vanemuise Fond on loodud teatri töötajate erialase arengu ja koolituse toetuseks.
Fondi on võimalik teha annetusi:
SA Tartu Kultuurkapital / SEB pank 10102052050006 / Sampo Pank 334408570002
Märksõna: VANEMUISE FOND

Vanemuise fond tänab:

Olga Aasavit, Andrus Ansipit, Mart Avarmaad,
Alar Kroodot, Kalev Kaset, Mati Kermast, Eero Timmermanni,
Tartu linna, Vanemuise advendikontserdil annetajaid.

Aasta toetaja

kinema

Aasta toetaja

LARSEN
COGNAC

Ametlik autopartner

NISSAN | **autospirit**

Ametlik hotellipartner Tartus

DORPAT
HOTELL

Ametlik hotellipartner Tartus

LONDON
HOTELL

Ametlik hotellipartner Tallinnas

park inn
Central Tallinn

Tartu
heade mõtete linn

GIGA

KUKU

Postimees

KULTUURIMINISTEERIUM

AITAN LAPSI

AS GIGA on Vanemuise Sümfooniaorkestri Kassitoome tasuta suvekontserdi peasponsor.

vanemuine.ee

RÄNNAKUD

**TÖÖTATUD
MAA**

Sõltumatu Tantsu Lava

TÕOTATUD MAA

Autor: kadrinoormets

Koostöös: Sigrid Viir, Oliver Kulpsoo, Taavi Suisalu, Villem Säre, Anu Vask, Marko Odar

Fotograaf: Sohvi Viik

tõusis tuul ja löi laia banaanipuu lehega näkku

töötatud maa on kümnendist leitud detaili abstraktsioon, mis vaatab mööda üldajaloo suurest narratiivist, vaadates sel viisil otsa ühele peateelt väljajäävale momendile.

EV100 Sajandi lugu teatrisarja kuuluv lavastus võtab vaatluse alla „töötatud maa“ kujundi koos sellega kaasnevate ideaalide, lahkumisesoovi, püüdluste ning ka võimalike pettumustega. Idealistile on töötatud maa paradisi, tegelikkuses võib aga osutuda kriisikoldeks. Lavastuse algimpulss pärineb ajaloolisest detailist ning töö eesmärk on uurida, kuidas vaadata minevikku, jäädes ise olevikku.

1920. aastatel aset leidnud sündmus, mis lavastuse impulsiks sai, on ligi 3400 eestlase prii üheotsapiletiga väljaränne Brasiiliasse – töötatud maale, millest oodati piimast jõgesid ja voolavat mett. Lavastus püstitab muuhulgas küsimusi miks ja millal me lahkume või saabume, kas distantsi kaudu rikastub vaade kodumaale ning miks ja kuidas ajaloole tagasi vaadata. *töötatud maa* pöörab tähelepanu nii üksikindiviidi minevikule kui ka laiemale ühiskondlikule kontekstile, kasutades selleks erinevaid nüüdisetenduskuunsti väljendusvahendeid. Omapärane lavakujundus on inspireeritud Brasiiliast, ajaloost kui minevikku vaatamisest ja selle tõlgendamisest eri nurkade alt.

Esiendus 20. septembril 2017 Sõltumatu Tantsu Laval

Lavastus on kingitus Eesti Vabariigi 100. aastapäevaks

EV100 Sajandi lugu „Rännakud.“ on Vanemuise teatri ja Sõltumatu Tantsu Lava ühine teekond keele ja kodumaa mõtteruumis, koostööprojekt EV100 teatrisarja Sajandi lugu raames, esindades aastaid 1920-30

kadrinoormets on eesti etenduskuuntnik ja kirjutaja, kes töötab keha ja teatriga. vaadetelt tihti radikaalne. isegi kui avaldab raamatu või astub välja galeriis, täpsustab see tema seisukohta teatrist - organiseeritud kontsentratsiooni ruumist, nagu seda on potentsiaalselt, essentsiaalselt ka kunst, muusika või kirjandus.

olulisemad tööd: watching stars (koostöös Gabriel da Luz, cem 2016), AIR WITH WONTENT 10 degree something (koostöös Asia Baś, Gabriel da Luz), formlessly yours (koostöös Diego Agulló, Kanuti Gildi SAAL 2015), procedure of beauty (STL 2014), darks in blues (koostöös Diego Agulló, Kanuti Gildi SAAL 2014), siseturism (Rakvere Teater 2014), an hour of (STL 2013). väljaantud raamatud: AIR WITH CONTENT 10 degree something (Lugemik 2017), intourism/ siseturism (Lugemik, 2014), go neo und romantix (Lugemik, 2013).

Sigrid Viir on lõpetanud Eesti Kuunstiakadeemia fotograafia osakonna. Ta on kuuntnik, kelle looming ulatub fotoinstallatsioonidest videote ja performatiivsete sekkumisteni. Tema huvifookuses on argised situatsioonid, käitumisharjumused, moraalinormid ja sotsiaalsed kokkulepped. Viir tegutseb soolokuuntnikuna ning on Visible Solutions OÜ üks kolmest liikmest. Osaleb aktiivselt näitustel nii kodu kui ka välismaal.

Taavi Suisalu töötab tehnoloogilise, tegevus- ja helikuunsti piirimail. Kuuntnis huvitub ta sotsiaalkuuntnurilistest ilmingutest ning nende mõjust sotsiaalsete olendite käitumisele, tajudele ja mõtlemisele. Ta on lõpetanud Eesti Kuunstiakadeemia vabade kuuntnide teaduskonna uusmeedia eriala ning osalenud näitustel, teinud performanseid ja organiseerinud sekkumisi lisaks Eestile ka Saksa-, Vene-, Inglismaal, Islandil, Šveitsis, Soomes, Belgias ja Baltimaades.

Oliver Kulpsoo on lõpetanud Viljandi Kuuntnurikadeemia valguskujundaja erialal. On 13 aasta jooksul teinud valguskujundusi peamiselt teatrilavastustele (9 aastat Von Krahli Teatris), aga ka tantsulavastustele ja *live* kontserditele. Selle aasta juunikuust töötab vabakutselise valguskuntnikuna. Viimasel ajal on teinud rohkem valgusinstallatsioone ja liikunud iseseisvama valguse poole.

ERKSA VAIMUGA EESTI

Jaak Valge

Kui otsida üht märksõna kahekümnedate aastate Eestile, siis oleks minu esimene pakkumine *idealism*. Nagu see oli ka 1990. aastate alguses. Ning kui see märksõna võiks olla kahesõnaline, siis *kirglik idealism*. See *kirglik idealism* oli ainuomane 1920. aastatele, ning kattis tervet kümnendit ja rohkemgi veel: piirjoonteks mühavate masside miitingud 1917. aastal ja 1930. aastate alguses.

Eesti *kirglikku idealismi* nii poliitikas, kultuurilise murrangu taotluses kui ka seniste moraalireeglite vastu protesteerimisel võimendas toonase ühiskonna noorus. 1922. aastal oli Eestis 15-24 aastaseid noori – seejuures hoolimata äsjastes sõdades kaotatutest – üle kahe korra rohkem kui tänapäeva Eestis, ligikaudu sama palju kui tänapäeva Egiptuses või Türgis, ning ka Eesti ühiskonna kirglikkus sarnaneb rohkem nende või mõne teise Aasia ühiskonna kui tänapäeva Eestiga. 1920. aastate Eesti oligi justkui energiline, kärsitult ja kirglikult oma teed otsiv, eksiv, kuid eksimusi parandav ja neist õppiv hüperaktiivne nooruk.

See *kirglik idealism* lõi välja nii marksistide kõikidel vooludel, liberaalidel kui rahvuslastel, väljendudes tahtes ehitada uut, paremat ühiskonda, ja usus, et see on võimalik. Uut poliitilist maailma, uut kultuurilist maailma ja oma aja mõistes uut, laiade isikuvabadustega maailma, kus religiooni tähendus, soorollid ja seksuaalmoraal on ümber mõtestatud. Missugune see maailm täpsemalt võiks olla, polnud selgust ühegi ideoloogilise voolu sees, ammuks veel nende vahel. Ühine oli aga just see, et uut taheti kirglikult.

Võidetud Vabadussõja pinnalt ja iseseisvumise ülehinnatud ootustest lähtunud Eesti idealism erines Euroopa suuriikide kodanike vaimsusest, kus sõjakolelused kujundasid nn kadunud põlvkonna.

Ka eelnevat aega hinnati Eestis ja Euroopa suurriikides erinevalt. Vana maailma ehk Esimese maailmasõja eelset aega on Euroopa suuriikide haritlased tagantjärei iseloomustanud *belle époque*ina, üheksateistkümnenda sajandi tsivilisatsiooni suursaavutusena, mil valitses imeline terviklikkus, kombelisuus ja stabiilsus. Eestlastele võis see aeg aga jätta hoopis teistsuguse, kitsasse arengusängi surutud mulje. Vene tsaaririik oli reformideks ja rahvaste õigluspüüdeks kõike muud kui õige koht. Ka siinsete baltisaksa liberaalide järeleandmistele maksimum jäi alati kaugele maha eestlaste nõudmistele miinimumist. Ning muust maailmast võisid Eesti ja teised väikerahvad saada aktiivsemat või passiivsemat toetust sotsiaalseteks muudatusteks, kuid

kaugeleulatuvaid rahvuslikke püüdlusi – kaasa arvatud uute väikeriikide sündi sellesse vanasse, sõjaeelsesesse näivalt stabiilsesse maailma ei soovinud ei Euroopa sotsialistid ega kodanlased.

Nii oli suurema osa eestlaste eneseteostus maailmasõja eel surutud vaid omaenda majapidamise piiridesse, kuid seegi säng oli kitsas. Eestlaste eneseteadvus kujunes baltisakslasest mõisnikule vastandumise pinnal, sest eesti mees tahtis olla peremees omal maal, iseseisev mees, mitte mõisa sõltlane. Tardunud agrarid ta eesmärke ei soosinud. Maailmasõja eelseks ajaks oli siiski 40% mõisamaast suudetud talupoegade poolt välja osta, tavaliselt laenu toetusel, mis tuli tagasi maksta 30-40 aasta jooksul ja takistas uuendusi ning surus talurahva niigi kehva elatustaset alla. Üle poole maarahvast oli aga hoopis maata. Maanälg ja agrarne ülerahvastus oli ajanud 19. sajandi teisest poolest ca 250 tuhat eestlast Venemaale, pööranud tuhandeid vene õigeusku ja põhjustanud lootusetuid talurahva vastuhakke. Ka iseseisvusvõitluse üheks motiiviks, mistõttu eesti mees rindele läks, oli lootus maad saada. Seni kehtinud agrarid peeti mitte ainult ebaõiglaseks, vaid ka kandepinnaks, millele toetus balti aadli ülemvõim Eestis.

Iseseisva riigi unistus oli muidugi hoopis ebarealistlikum kui unistus olla iseseisva talukoha peremees. Tõsi, Andres Tiido ja Juhan Liiv olid oma riigist luuletanud, kuid riigita rahval polnud tardunud reaalsuses selleks lootust. Küsimus polnud ainult välistes, vaid ka sisemistes piirides, mida tuli laiendada.

1917. aastal see juhtus. 2. märtsil loobus Nikolai II üldise lagunemise taustal troonist. Tallinnas voogas tänavatele revolutsiooniline rahvahulk, kellega liitusid soldatid ja sõjalaevadelt maale tulnud madrused.

Vabastati vangid, põletati vanglad ja rüüstati politseiasutused. “Oli ilus ja kohutav”, kirjutas üks kaasaegne. “Millegipärast oli heameel, samal ajal ka õudne. Riigiasutused olid juba tühjaks tehtud. Pabereid ja arhiive loobiti akendest välja. Õige suur tuleriit oli Karjavärava platsil, kus tol ajal asus merekindluse kohus, läheduses ka ringkonnakohus. Mõlema paberid olid nähtavasti ühte hunnikusse tassitud ja põlema pistetud. Merekindluse kohtu ruumidest oli toodud kaks täistopitud karu ja, käpad laiali, aktide hunniku otsa pandud. Paistis, nagu tahaksid karud kõike seda sülle võtta ja päästa, mille otsas nad maoli lamasid. Kuid nad põlesid koos aktidega.”

Vene karu ei suutnud tulekahju kustutada, vaid hävis koos oma õiguskorraldusega. Toompea lossis viibis öhtu eel ainult kuberner Pjotr Verjovkin oma naisega, kõik ametnikud olid ta maha jätnud. Nende ainsateks abilisteks olid Tallinna sadamas

peatuva Inglise allveelaeva madrused, kes kandsid mööblit keldrisse tulevarju. Tallinna revolutsioonivastasteks peetud sandarmid kinnitasid kahele pesupuule valge pesuriidekanga, millele oli musta värviga kirjutatud *Da zdravstvujet revoljutsija* ning tiirutasid sellega vanalinnas ringi. Mitte miski ei olnud enam endine.

Järgnes kiire demokratiseerumise aeg, kubermangu komissari nõuandva organina kokku kutsutud Eesti Maanõukogu areng Eesti ühiskonna esinduseks, mille liikmed ei tunnetanud end enam kubernerite nõuandjatena, vaid rahvasaadikutena. Aga algasid ka segadused ja vägivald, ning edasi tulid bolševike võimuvõtt ja Saksa okupatsioon.

Pärast sakslaste lahkumist alanud Vabadussõtta läksid esimestena vabatahtlikult koolipoisid, kelle saatmist rindele pidas ülemjuhataja Johan Laidoner esialgu seltskonna häbiks. „Ideoloogiline maailmavärv, mis oli seni ikka olnud veel võrdlemisi ühtlaselt roosiline koidupuna, oli lahastet korraga teravalt kaheks põhivärviks: punaveriseks ja valglumiseks,“ kirjutas August Annist.

Aga seda aega ei olnud pikalt, juba kuu aega hiljem algas end korraldanud Eesti rahvaväe pealetung, millega vaenlane ruttu Eesti piiridest välja tõrjuti. Ajutise Valitsuse põllutööminister Otto Strandman korraldas Eesti maauuendust, millest kujunes Euroopa radikaalseim, ent seejuures ikkagi edukas reform. „Vististi ei oleks ükski jõud suutnud saata Eesti meest iseseisvuse eest võitlema, kui ta poleks teadnud ega uskunud, et võidu puhul rahva maanälg leiab rahuldumist vastavalt rahva soovidele ja vajadustele,“ kirjutas Strandman 10 aastat hiljem.

Võidukas iseseisvussõda, kus oli osalenud kokku ligikaudu iga neljas või viies eesti meessoost isik, tõstis eneseuhkuse taevastesse kõrgustesse. Loomulikult ei saanud neist kõigist seetõttu Eesti patrioote – meenutagem näiteks Johannes Vares-Barbarust – aga osalus oma riigi loomises kasvas kokkuvõttes patriotismi ikkagi tohutult, nagu ka vastutustunnet selle riigi ja ühiskonna käekäigu eest.

Hendrik Visnapuu märgib, et generatsioon, kes nägi Vene monarhia lõppu ja iseseisva Eesti algust, tunnetas selgesti vaheaega, mil endine rahvuspoliitiline programm lakkas olemast ja uus programm polnud veel kujunenud, arenedes sündmuste taustal tagasihoidlikust autonoomia nõudmisest föderatsiooni nõudmiseks ja siis iseseisva riigi taotlemiseks. Nende kahe epohhi vahel haigutas kuristik: enne 1917. aastat võideldi eesti keele professuuri pärast ja oli vaid eesti keele lektoraat, kuid 1919. aastal avas ukseid Eesti ülikool. Visnapuu nimetab seda hüppeks tulevikku. Nagu kogu Eesti ühiskond, olid ka Eesti intellektuaalid ja eriti kirjanikud

ideoloogiliselt äärmiselt laetud. Isegi ideoloogivastasus ja oma aja taustal hüpererootilisena näiv pühendumine isiklikele tunnetele ja meeltele oli ideoloogiline.

Ühineti kirjanduslikesse rühmitustesse ja koostati manifeste, vaieldi, aga eelkõige kirjutati. Hüppe pikkust demonstreerib muu hulgas see, et eestikeelseid algupäraseid romaane ja luuleraamatuid publitseeriti Eesti iseseisvuse esimesel aastakümnel rohkem kui kogu Eesti varasema ajaloo vältel. Muidugi ei saa edasiminekut vaid Eesti Vabariigi arvele panna, sest sel ajal oleks meie noor intelligents nii ehk nii rohkem kirjutama hakanud. Igatahes said need noored idealistid, keda just siis väga palju oli, ning kes selleks ajaks olid omandanud hariduse ja rahvuslikult ärrganud, end viljakalt vabas ühiskonnas realiseerida. Samal ajal Nõukogude Liidus eestlaste poolt ilmavalgust näinud kirjavara on tühise väärtusega.

Nende aastate kirjanduselu ühe teravama küsimuse kohta – kui suur peaks olema väljast laenatud kultuuri osakaal – kinnitas August Annist: „Mitte-laenata tähendab tardumist ja isegi surma, laenata aga ja ikka laenata tähendab muutuda impressionistlikuks selle sõna halvemas mõttes, ainult võtjaks, loomisjõuetuks, agul-kultuuriks. Ikka laenata tähendab – tihti toorelt süüa. Ja nii on seedimine aina rikkis ja tuju sapine, et aina vannu ja kiusle või pessimistitse nagu väike eht Schopenhauer, ikka kõhuvalus nagu seegi.“ Marksistid leidsid seevastu, et intelligents peab valima, kas minna koos tänase võimuga või liituda homsepäeva ennustaja – töölisklassiga, ning armastus selle maalapi vastu, millel elame, teeb subjektiivseks.

Sel maalapil toimus erakordselt vilgas tegevus. Maareformi põhiarhitektiks oli 29-aastaselt põllutöoministriks saanud Theodor Pool. Kahtlemata kandis maareform mitte ainult ajaloolise ülekohtu heakstegemise pitsert, vaid oma esialgsel kujul tuntavat sotsialistlikku ideoloogiat, kuid oli siiski ka agraarse ummikolukorra loomulik lahendus, vastates eesti rahva soovile oma maa saamiseks. Gustav Ränk on just saksa keelt rääkiva mõisniku–vihas näinud ainsat tegurit, mis köitis pärisorjuseaegse talupojamassi ühtseks tervikuks.

Maauenduse käigus kujunes Eesti majanduse selgroog iseseisva talupoegkonna näol. Tekkis üle 32 000 uue talu ning 23 000 endist mõisa rendikohta anti nende pidajatele pärisomandusse. Ligikaudsete arvestuste järgi said põllumajanduses maareformi ja maakorralduse kaudu peremeheõiguse ca 280 000 inimest. Eesti ja Läti agraarreformid on peetud asjakohaselt Euroopa kõige radikaalsemateks ning mõni autor peab neid koguni agraarrevolutsiooniks. Märkiliselt said paljudest võõrandatud mõisate hoonetest koolimajad.

Maareform toimus kiiresti. Juba 1920. aastate keskpaigaks ületati põllumajandustoodangu

sõjajaeelne maht, seega oli maareform end ka majanduslikult õigustanud ja majanduslik tagasilööki oli jäänud väiksemaks, kui mitteresolutsioonlikud poliitikud kartsid.

Maareformi täiendavaid ja muutvaid määrusi tuli vastu võtta väga palju, tegelikult kuni 1938. aastani, ning nende muudatuste üldine suund oli kahtlemata reformi sotsialistlikest elementidest kaugenemine. Põhjuseks muutunud majanduslikud ja poliitilised olud, eelkõige sotsialistliku ideoloogia populaarsuse langus. Uute kohtade kasutamiseks loodi aga kaks võimalust – omandiõigus ja ja põlise tarvitamise õigus. Ülejäänud soovisid ja said täieõiguslikuks maaomanikuks! Uute talude ülesehitamine oli täis draamatikat, idealismi ja indu.

Välismajandusreform ei olnud sugugi vähem radikaalne. Kui 1913. aastal oli Eesti väljaveokaupadest 9/10 jäänud tsaaririigi piiridesse, siis kümne aasta pärast oli proportsioon vastupidine – 9/10 ekspordist suundus väljapoole endise Venemaa piire. Ligikaudu samasuguseks jäi see ka edaspidi. Valikut ei olnud. Majanduslikus mõttes ei eraldunud Eesti Venemaast, vaid Venemaa – loobudes Eesti kaupade tarvitamisest – tõukas Eesti eemale. Tulemuseks oli Eesti väga kiire, aga ka vaevarikas kohanemine, mille tulemusel suutis Eesti majandus ilma idaturuta toime tulla. Eestis oli iseseisvumise eel ja selle esimestel aastatel kaheldud just iseseisva majandusliku toimetulemise võimes. 1918. aastal oleks Vene turust ilmajäämise võimalus iseseisvumist pooldavatele Eesti juhtpoliitikuile hirmuvärinad peale ajanud.

Ent Eesti inimesed ja Eesti majandus oli tugevam, kui juleti loota. Tulemus tähendas Eestile ühtlasi üleminekut Venemaa majanduslikust globaalregioonist Lääne- ja Kesk-Euroopa regiooni. Erakordselt lühikese, maailma majandusajaloos pretsedenditult lühikese aja jooksul.

See radikaalsus omandab veel suurema tähenduse, kui teadvustame, et tsaaririigil oli olnud Euroopa kõrgeim tollivöö, seega ka Eesti majandus, eriti tööstus oli üsna spetsiifiliselt arenenud tsaaririigi vajaduste kohaselt. Nüüd tuli see kõik ümber teha. Loomulikult oli see pöörak vägagi ressursimahukas ning toimus majanduskasvu arvel.

Osalt välismajandusreformi allreformideks võib pidada tööstusreformi, mis tähendas suur- ja hiiglettevõtete asendamist Eestile sobivatega ja energiareformi, mille tulemusena langes järsult Eestisse sisseveetud kivisöe ja puidu osakaal küttematerjalina. Seevastu kasvas põlevkivi osakaal energiabilansis mitukümmend korda.

Lisaks võib eraldi käsitleda sotsiaalreformi, mille tulemusena asendati ettevõtjakeskne sotsiaalpoliitika sotsiaaluendusliku poliitikaga: piiratud tööaeg, tasuline puhkus, töötülide

lahendamine vahekohtus, streigiõigus, kollektiivlepingud, kindlustus õnnetusjuhtumite puhul jne.

Ka rahareform väärrib märkimist – oma raha käivitamine viidi läbi 1919. aastal erakordselt ebasoodsates oludes erakordselt lühikese ajaga ning peaaegu veatult. Alles 1923. aastal tekkis defekt, – tänu esialgsetele asjata lootusele Vene turule, kuhu panustatud oli – ja lõppkokkuvõttes saadi rahandusega hakkama keskmise edukusega. Seejuures piirdus asjaolude sunnil Eesti rahandusstrateegideks kujunenud meeste varasem finantskogemus tsaariaegsete laenu-hoiuühisuste juhtimisega, olles seega iseseisva riigi keskpanganduse juhtimisest väga kaugel. Ning nagu ka teiste reformide puhul, polnud nõu- ega rahaabi kusagilt võtta. Ning ega seda ei tahetudki. See Eesti – see hüperaktiivne nooruk – oli selleks liiga uhke ja iseseisev.

Samasugune uus ja nooruslikult uhke sai olema ka Eesti Vabariigi põhiseadus, samuti vasakpoolse idealismi peegeldus, mille tulemusena sai Eesti kuuluma maailma kümne kõige demokraatlikuma riigi hulka.

Pärast sõda hakkas rida Euroopa riike demokraatiat algusest peale üles ehitama. Eesti oli üks eesminejatest. Teiste riikide põhiseadusi kasutati oma väljatöötamisel vähe ning ka ühe või teise sammu argumentatsioon lähtus harva mõne konkreetse teise riigi eeskujust. Tõsi, Eesti 1920. aasta põhiseadus oli küll mõjutatud Šveitsi süsteemi ideedest, ning võeti üle ka Saksa põhiseaduse sätteid, seega olid need põhiseadused küll otsesed positiivsed eeskujud. Kuid see ei tähendanud nende järgimist, ning seda, et nende mõju oleks olnud suurim. Eesti omapärane ja julge 1920. aasta põhiseadus tugines hoopis Eestis endas küpsenud revolutsioonilistele ideedele, ning kui tuua esile üht konkreetset põhiseadust, kust kõige enam mõjutusi oli, siis selleks oli hoopis tsaari-Venemaa põhiseadus, kus rahval seaduste algatamise õigust ei olnud, nõrk rahvaesindus ei olnud valitud üldistel, ühetaolistel ja proportsionaalsetel valimistel, ning valitsus ei sõltunud esinduskogu usaldusest, vaid riigipeast ehk tsaarist. Sellest tahtsid noored riigiloojad võimalikult kaugemale jääda, tehes Eesti põhiseaduse selle vastandiks – üldised, ühetaolised ja proportsionaalsed valimised, rahval laiaulatuslik õigusloome õigus, esinduskogu laiade volitustega, nõrk täitevvoim ja riigipea puudumine. Ning väga oluline oli otsedemokraatia: kui teatav algatus oli kogunenud teatava hulga hääli, siis tuli see küsimus rahvahääletusele panna ja tulemused olid kohustuslikud.

Lisaks põhiseaduse täiesti omapärasele võimujaotuse kontseptsioonile oli Eesti põhiseadus ka muudes osades julge ja eesminev, näiteks vanusetsensus – 20 aastat nii passiivse kui aktiivse valimisõiguse puhul – oli üks madalaimaid kogu maailmas. Ühtegi teist riiki, kus oleks põhiseadusega keelatud rahuajal teenetemärkide vastuvõtmine, mis Eesti noortele poliitikutele näis õiglane, pole maailmast teada. Tõsise arutuse all oli ka teisi pigem kaasaega kuuluvaid sätteid, näiteks surmanuhtluse keelamine, aga ka rahvamiilitsa loomine sõjaväe asemele.

Sel põhiseadusel polnud ees ülikooliharidusega õigusteaduse korüfeede Jaan Poska või Jüri Uluotsa, vaid hoopis Hugo Treffneri gümnaasiumis lõpetamata jätnud sotsiaaldemokraadist kirjaniku Karl Asti nägu.

Jüri Uluots leidis hiljem, et põhiseaduse kohaselt peab Eesti Riigikogu lahendama ülesandeid, mis ületavad teiste rahvaesinduste kohustusi nii mahult kui sisult. Riigikogu liikmetelt on selleks nõutav kõrgendatud enesevalitsemine, kõrgendatud organiseerimisvõime ja kõrgendatud oskus riiklike asjade ajamises. Ning tõesti, esialgu seda jätkus. Kui 1923. aastal kujunes rahvahääletuse tulemus vastupidiseks Riigikogu enamuse otsusele, läks Riigikogu laiali.

See demokraatia vaimust kantud põhiseadus töötas suhteliselt korralikult kuni 1930. aastate alguse kriisini ja vähemalt osa tema defekte oleks saanud välja puhastada ainult Riigikogu kodukorda muutes. Kriisiaeg teravdas aga kõiki suhteid äärmuseni ning põhiseaduse parandamine – mis kahtlemata oli vajalik – omandas terava poliitilise konkurentsi ilme, kus kujunenud poliitiline vastasseis oli ka generatsioonide konflikt, mil suurearvulised idealistlikud noorte põlvkonnad leidsid, et nad tahaksid rohkem riigi juhtimises osaleda ja selle eest vastutada. Kujunenud vastasseisus tehti palju vigu kõikide – nii sotsialistide, Tõnissoni, Pätsi kui ka noorte vabadussõjalaste poolt.

1920. aastatel toimunud Eesti kodanluse kujunemine või õigemini järsk laienemine ei saanud loomulikult olla kaugeltki loogiline ega õiglane protsess. Eestis, nagu kõikides sõjaaegselt hüperinflatsioonist kaoses Euroopa riikides, toimus 1920. aastate alguses pöörane spekulatsioon, mille tulemusena kerkis pinnale uusrikaste kiht. Kuid siin andis oma rahvusest uuele majanduseliidile lisavärvingu veel üks jõukuse allikas – nimelt 1920. aastate alguse hangeldamine Nõukogude Venemaaga. Bolševikud müüsid Eesti kaudu maha Tsaari-Venemaa kulla ning ostsid siitkaudu Lääne-Euroopast kaupu. See pakkus siinsetele vahendajatele kohati muinasjutulist teenistust. Lisaks voolas Eestisse suuri varandusi koos Venemaalt tulnud optantidega, ning need ei pruukinud olla nende endi kogutud varad, vaid enne ärasõitu

tarbekaupade vastu vahetatud väärisesemed, kunstiteosed jne, mille hinnad bolševike korraldatud majanduskaoses olid ülimaldaks muutnud. Nii hiilgas ka Eestis kujunenud rikaste kiht avantüristide ja aferistide rohkusega. Marksistid nägid selles kapitalismi pahesid, kuid ärplevate ja laiutavate uskondanlaste kritiseerimine ei olnud kaugeltki ainult marksistlike kirjanike monopol. Kaugeltki mitte.

Kui arvestada, et 1920. aastatel oli 15-29 aastaste osakaal Eestis kõigi aegade kõrgeim, siis 1930. aastatel 25-39 aastaste osakaal ja 1940. aastatel oleks pidanud olema 35-49 aastaste osakaal. See tähendab, et võiks eeldada, et just 1940. aastatel oleks pidanud see hüperaktiivne nooruk, kellega võiks eesti ühiskonda võrrelda 1920. aastatel, olema jõudnud kõige paremasse küpsesse loomeikka.

Nagu teada, tuli sõda ja iseseisvuse kaotus vahele. Aga kui Eesti oli aastatel 1918-1940 justkui hüperaktiivne nooruk, kes kärsitult teeb ja eksib, ja parandab, siis meie lagunev ühiskond on nagu põdur ja viril enesekindlusetu, iga pisiasja puhul hädaldav, teiste käest abi otsiv ja teiste arvamust kartev onuke või tädike.

Hea oleks, kui me onude-tädidena saaksime aru, et oma olemasolu eest oleme tänu võlgu just sellele hüperaktiivsele erksa vaimuga noorukile – sajandi esimeste kümnendite Eestile.

21.08.2017

